

Kőry Ágnes:

Terézvárostól Theresienstadtig: Weisz Ferencz életútja és munkássága

Weisz Ferenc (Budapest, 1893. augusztus 2. – Auschwitz, 1944. szeptember 30.) jelentős zongorista és zeneszerző volt. Ötvenegy éves korában gyilkolták meg. Néhány kivételtől eltekintve művei valószínűleg eltűntek. Munkássága főként Hollandiában bontakozott ki, mert több mint két évtizedig ott élt. Emlékét híven ápolja a most nyolcvanhat esztendőes Niek Verkruisen, aki Weisz legfiatalabb növendéke volt, továbbá a rokon Iván de Ploeg.

Weisz Ferencz 1893 aug. 2-án született Budapesten, héber neve Pinchas (kiejtés: Pinhas) lett. Apja Weisz Ignác, alkusz, (eredetileg a Hont megyei Boriból), anyja Friedmann Teréz volt. (A születésnél Grüner Teréz volt a bába, a b'rit milah szertartást Werthheimer Bernát végezte.)

[1. kép: születési bizonyítvány \(anyakönyvi kivonat\)](#)

Amint az anyakönyvi kivonatban látható, a család a hatodik kerületben (vagyis Terézvárosban) lakott, pontosabban a Csengery utca 48. szám alatt. Elképzelhetően Weisz Ferenc ebben a házban élt majdnem három évtizeden keresztül.

[2. kép: Csengery utca 48. – a kapu](#)

[3. kép: Csengery utca 48. – utcakép](#)

[4. kép: Csengery utca 48. – az épület](#)

[5. kép: Csengery utca 48. – a belső udvar](#)

2011-ben Niek Verkruisen ellátogatott a Csengery utca 48.-ba. Azért nem korábban, mert a címet csak 2010-ben találtam meg a budapesti zsidó hitközség Síp utcai hivatalában.

[6. kép: Niek Verkruisen a Csengery utca 48.-ban](#)

A Csengery utcai lakás nagy lehetett, és az apa, Weisz Ignác jól kereshetett, mert legalább nyolc (esetleg kilenc) gyerek volt a családban. Egy 1909-ben készült családi képen hat fiú, két lány és a szülők láthatók. Lehetséges, hogy a szülők közötti kis asztalon lévő fényképen egy, akkor már nem élő harmadik lány látható. A tizenhat éves Ferencz a jobboldal legszélén áll, Simon nevű bátyja (vagyis Iván de Ploeg nagypapája) balról a második.

[7. kép: Családi csoportkép 1909-ből](#)

1925-ben a család ismét ugyanabban a formában látható, bár már nincs fénykép a kisasztalon. Ferencz ekkor már Hollandiában élt, de hazalátogatott.

8. kép: Családi csoportkép 1925-ből

Legalább az egyik, de elképzelhetően mindkét családi kép a Szondi utcában készült, Weisz Adolf műtermében. A neveket a képen látható sorrend szerint 1909-ben jegyezték.

9. kép: Szondi-műterem adatok és ülésrend 1909-ből

Egy másik képen három fiú látható a családból: a baloldalon Ferencz, a közepén Simon, a jobb oldalon Dori.

10. kép: Ferencz, Simon és Dori

Egy további képen Ferencz, valószínűleg Gizella, Weisz mama és Simon látható.

11. kép: Ferencz, Gizella, mama és Simon

Weisz tanulmányait a Nemzeti Zenedében tizenhárom éves korában, az 1906–1907-es tanévben kezdte, és húszéves korában, az 1913–1914-es tanévben fejezte be. E nyolc év mindegyikében kiváló tanulónak bizonyult, szorgalmát is és elért eredményeit is többnyire a legmagasabb minősítéssel, vagyis „kitartó” és „kitünő” osztályzatokkal minősítették. Ennek ellenére ösztöndíjat nem kapott, habár utolsó évében, a záróvizsgálata után kétszáz koronás jutalmat kapott. Az első évben (a harmadik ifjak-osztályában) zongoratanára Gábler Vilmos, a következő három évben (a negyedik, ötödik és hatodik ifjak-osztályában) Bodó Alajos volt a tanára. Az 1910–1911-es tanévben Weisz a zongora tanszak előkészítő kiművelő ifjak-osztályában tanult, Tomka Istvánnál. Ettől kezdve mindvégig Tomka István tanította: az 1911–1912 és 1912–1913 években a zongora tanszak első, vagyis második kiművelő ifjak-osztályában, viszont 1913–1914-ben, a harmadik osztály kihagyásával a negyedik osztályban. Valószínűleg azért ugorhatott Weisz egy évet, mert zongorajátéka ennek megfelelő színvonalon volt. Ebben az évben Toldy László zeneszerzés osztályában, szintén negyedikesként, Weisz az elérhető legmagasabb minősítést kapta, vagyis kitartó szorgalom és kitünő eredmény osztályzást. Viszont ugyanebben az évben a minősítés szerint szorgalma kamarazenében „változó”, de elért eredménye „kitünő” volt. 1908-tól kezdve, tehát tizenöt éves korától Weisz rendszeresen fellépett a Zenede koncertjein szólístaként és kísérőként, az évkönyvek adatai szerint legalább kilenc alkalommal. 1912-ben már saját szerzeményeit is előadta. Utolsó évében, tehát húszévesen, egy zenekari koncerten (1913. november 25.)

Glazunov f-moll zongoraversenyét játszotta budapesti bemutatóként; nyilvános évváró vizsgáján (1914. május 18.) Aggházi Elégiáját és Liszt Mefisztó-keringőjét adta elő. Öt évvel később, 1919-ben, Weisz tanári kinevezést kapott a Nemzeti Zenedében. 1920. június 28-án több növendéket is kísért zongorán a Zeneakadémia nagytermében tartott hangversenyen. Ez a dátum az utolsó adatunk Weisz Ferencz magyarországi munkásságáról.

Weisz 1921-ben telepedett le Hollandiában, ettől kezdve a Franz Weisz nevet használta. Magán zongoratanárként tanított, továbbá koncertezett, és sokat komponált. Hollandiába való érkezésétől kezdve szoros szakmai kapcsolatban állt Dirk Schaefer nagyra becsült zongoristával és zeneszerzővel, neki ajánlotta az 1922-ben komponált op. 2 jelzésű zongoraszvitet. 1925-ben csatlakozott a holland zeneszerzők egyesületéhez, a GENECO-hoz (Genootschap van Nederlandse Componisten).

Szintén 1925-ben Weisz feleségül vette egy növendékét, Henriette Roos festőművésznőt – a mellékelt képen Henriette a Weisz szülőkkel és Ferenczel látható – de 1934-ben elváltak.

12. kép: Henrietta Roos, Weisz papa, Weisz mama és Ferencz

1929-ben Rózsavölgyi kiadta Weisz első három opuszát. Az op. 1 a még 1913-ban (tehát még a Nemzeti Zenedében) komponált és Tomka Istvánnak ajánlott koncertetűdöt és egy 1918-as koncertetűdöt tartalmazza. Az 1922-ben komponált, Dirk Schaefernek ajánlott op. 2-es szvittről Kassai István így nyilatkozott 2014 szeptemberében: „Átnéztem a darabokat, és az op. 2-es Szvitet választottam. Azért, mert a három opusz közül ebben érhető tetten leginkább a nagy tudású zeneszerző. Nem egymást követő négy karakterdarabról van szó, hanem egy olyan egységes műről, amelyet motívumok kereszthivatkozásai szőnek át, igen kifinomult módon, élvezetes és eredeti zenei nyelven.” Weisz harmadik opuszát, az 1924-ben írott Nocturne-t és koncertetűdöt Thomán – nem Tomka! – Istvánnak ajánlotta.

Ez az 1929-es Rózsavölgyi-publikáció máig Weisz egyetlen nyomtatott kiadványa. Nem tudni, milyen mennyiségben árulta Rózsavölgyi. Weisz ajándékozott példányt néhány növendékének – Niek Verkruisen még ma is nagy megbecsüléssel és tisztelettel őrzi példányát – és többek között Dohnányi Ernőnek is. A Dohnányinak dedikált példány az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona.

13. kép: Rózsavölgyi-publikáció

Levelei szerint 1940-ig Weisz mintegy száz művet komponált zongorára, a nagyszámú szólók mellett voltak darabok kamara- és nagyzenekari kísérettel is. Írt több művet csellóra,

hegedűre, továbbá írt egy nagyzenekari szimfóniát. Az eddigi kutatás szerint kézírataiból körülbelül hatvan oldal került elő, zömében töredékek, de 104 számot elérő opusz-jelöléssel. Csak egyetlen, már megformált Weisz-kompozíció maradt fenn kéziratban, de a harmincoldalas mű első kilenc oldala hiányzik. Az utolsó két tétel, Scherzo és Carneval, hiány nélkül megmaradt.

1. kotta: A Scherzo és Carneval című tételek

Weisz mint szólista, kísérő és kamarapartner rendszeresen koncertezett, már 1922-ben kedvező sajtóvisszhangot kapott. Egyik partnere a magyar Indig Alfréd hegedűs, a Budapest Vonósnégyes egyik alapító tagja volt.

14. kép: Koncertkritika 1922-ből (Nieuwe Rotterdamsche Courant)

1931-ben szólistaként op. 2-es Szvitjét játssza, továbbá Bartókot, Stanfordot és Vaughan-Williamst.

15. kép: Koncertkritika 1931-ből (Algemeen Handelsblad)

1934-ben saját művel szólózik; négykezeset játszik Olga Moskowskyval; triózik a hegedűs Alexander Moskowskyval, aki egy ideig a Magyar Vonósnégyes tagja volt, valamint a csellista Thomas Canivezzel. Legalább két újság beszámolt a koncertről.

16. kép: Koncertkritika 1934-ből (Algemeen Handelsblad)

17. kép: Koncertkritika 1934-ből (De Telegraaf)

1938-ban, kézzongorás koncerten Weisz és Olga Moskowsky nagy sikerrel mutatta be holland premierként Milhaud *Scaramouche* szvitjét Mozart, Brahms, Ravel és Rachmaninov művei mellett. Szintén ezen a koncerten Roelof Krol csellista és Solange Cats zongorista előadta Weisz csellóra és zongorára írt Capriccióját.

18. kép: Koncertkritika 1938-ből (De Telegraaf)

1940-ben is nagy sikert aratott a Moskowsky–Weisz-zongoraduó Brahms, Hindemith, Reger, és Poulenc műveivel.

19. kép: Koncertkritika 1940-ből (De Tijd)

1934-ben és 35-ben Weisz legalább ötször játszott a holland rádióban, legalább kétszer Olga Moskowskyval. Az öt rádiókoncert pontos dátumát tudjuk (1934. március 20., 1934. április

10., 1934. december 19., 1935. május 21., 1935. június 21.), de csak egyetlen koncertnek maradt fent a részletes műsora: Weisz és Moskowsky 1934. december 19-én, a Concertgebouw Zenekar koncertjének szünetében Mozart, Jensen és Brahms műveit adta elő.

1932-ben Weisz holland állampolgár lett, 1938-ban az amszterdami Muzieklyceum kinevezte a nagyhírű orosz zongorista, Alexander Borovsky asszisztensének. Weisz nem csak asszisztens volt, saját növendékeket is kapott. 1940-ben Borovsky Amerikába menekült, de Weisz nem akarta elhagyni Hollandiát. Amint Niek Verkruijsen apjának megjegyezte, ő zongorista volt, nem politikus, tehát nem volt oka menekülnie. Nem tudjuk, meddig taníthatott Weisz a Lyceumban. Neve még megjelenik az 1941-es évkönyvben, de tanárokat már nem említenek 1941 után.

20. kép: Weisz kinevezése Borovsky asszisztensének (és Weisz–Moskowsky-koncerthirdetések)

1942-ben Weisz megkeresztelkedik a holland református egyházban, és személyi igazolványt kap, ami szerint „bis auf weiteres vom Arbeitseinsatz freigestellt”, vagyis egyelőre nem kell kényszermunkára mennie. De nem segített se a keresztelkedés, se a személyazonossági igazolvány: Weisz Ferenczet 1943. május 25-én elhurcolták a Deurloostraat 74. számú házból, utolsó amszterdami otthonából, ahol Evalina Cardozo nevű fiatal zongorista hölggyel élt. Másnap, 1943. május 26-án a westerborki, hollandiai koncentrációs táborba került: szemetesként dolgozott, habár a tábor zenekarának zongoristája is volt.

21. kép: Weisz igazolványképe személyazonossági igazolványából (1942)

Nyolc hónappal később, 1944. január 18-án, bekerült egy terezini fuvarba.

22. kép: Westerbork, 1944. január 18., terezini fuvarlista címlapja

Civil foglalkozásként Weisz megadja Nemzeti Zenedei tanári állását és jól ismert hollandiai zenepedagógusi státuszát.

23. kép: Westerbork, 1944. január 18., terezini fuvarlista

1944. január 20-án megérkezik Terezinbe a westerborki fuvarral. A terezini adminisztráció csak egy szóban jelzi státuszát: zenetanár.

24. kép: Terezin, 1944. január 20.

Theresienstadt, vagyis Terezin az auschwitzi gázkamrák „előszobája” volt, ugyanakkor a náci mintatáborként is használták. Engedélyeztek, sőt bátorították a kulturális tevékenységet, beleértve a koncerteket, amelyekre időnként meghívták a Vöröskeresztet és hasonló szervezeteket. Az volt a látszat, hogy Terezinben jó dolguk van a zsidó foglyoknak. A terezini koncertélet rendkívül aktív volt, de csak egy adatunk van Weisz részvételéről. 1944. május 27-én Karel Fröhlich és Franz Weisz hegedű–zongora-szonátaestet adott. Műsoron szerepelt Bach A-dúr szonátája, Brahms G-dúr szonátája és Beethoven c-moll szonátája. Négy hónappal később, 1944. szeptember 28-án, Weisz Ferenczet Auschwitzba szállították. Két nappal később, 1944. szeptember 30-án meggyilkolták.

25. kép: Terezinből Auschwitzba

Gunter Demnig szobrász egy Stolpersteint, vagyis egy holokausztáldozatra emlékező bronz botlatókövet alkotott a Deurloostraat 74. ház előtt. Ez a ház volt Weisz utolsó otthona, innen hurcolták el.

26. kép: A botlatókő elhelyezése a Deurloostraat 74. ház előtt

27. kép: A Gunter Demnig alkotta botlatókő

Az emlékeztető botlatókő szövege magyarul a következő:

Itt élt Weisz Ferenc zenész. 1893-ban született, deportálták Westerborkba és Theresienstadba. 1944. szeptember 30-án meggyilkolták Auschwitzban.

28. kép: A botlatókő közelről

*Az előadás befejeztével elhangzott Weisz op. 2 számú szvitje Kassai István előadásában:
I Traum – II Tanz – III Idylle – IV Arabeske.*

Források:

Budapesti Zsidó Hitközség (Anyakönyvi Hivatal).

Nemzeti Zenede évkönyvek (1906-1914, 1918-1921).

De Klerk, A. & Verkrusen N.J. Azn, *Ferenc (Franz) Weisz*, Biographical details, Kaatsheuvel/Oostelbeers, May 2008.

De Klerk, A. *Ferenc (Franz) Weisz, Het Vervolg*, March 2009.

Nijsten, Henri, ‘Alexander Borovsky en zijn assistent Franz Weisz’, 42-51 oldal (tartalom jegyzék hibás: 50-54 lapszámot jelez), EPTA (European Piano Teachers Association), Piano Bulletin, Hollandia, 29. évfolyam, 2011-12.

További adatok:

Annette de Klerk, pszichológus, amatőr zongorista és újságíró, Hollandia.

Henri Nijsten, zongorista és kutató, Hollandia.

Iván de Ploeg, Weisz Ferencz bátyjának unokája, Hollandia.

Niek Verkrusen AZN, Weisz Ferencz legfiatalabb növendéke (1938-tól 1943. május 25-ig), Hollandia.